

Andrzej Stasiuk
DUKLA

prevedla Jana Unuk

Sreda poletja, Predgorje

Ob štirih zjutraj noč počasi dvigne črno zadnjico, kot da bi prenažrta vstala od mize in šla spat. Zrak je kot mrzlo črnilo, teče po asfaltiranih cestah, se razliva in zgošča v črna jezera. Nedelja je in ljudje še spijo, zato bi iz te pripovedi morala izginiti fabula, saj vendar nobena stvar ne sme zakriti drugih stvari, kadar smo namenjeni k ničnosti, k ugotovitvi, da je svet samo trenutna ovira v prostem pretoku svetlobe. Lutcza, Barycz, Harta, Mały Dół, Tatarska Góra, obledeli zeleni kažipot kažejo smeri, toda tam se nič ne godi, ne premika se nič razen sanj, ki kot mačke ali netopirji vidijo v temi in krožijo, krožijo, podrsavajo ob stene, svete podobe, pajčevino in kar je še kdo v dolgih letih nakopičil. Sonce tiči še globoko, dolbe drug svet, toda čez kakšno uro bo prišlo na površje, zlezlo bo ven kot kuček iz lesa. Brnenje avtomobila se gotovo sliši kilometre daleč. Cesta pelje po hrbtih hribov, se spušča, spet vzpenja, vsakič vse višje, in v tej delni temi, med prividi gozdov in hiš, daje vtis polžastega stolpa.

Ob tem času se nebo zlahka loči od zemlje in meja še ni določena; to so samo druge vrste mraka, v katerem se lahko zdivja domišljija. Toda kaj si sploh lahko zamisli človek, kaj razen vseh tistih stvari, ki so jih na tem kraju videli že drugi ljudje, banalnih stvari, ki jih ustvarjajo zabrisani, medli obrisi resničnosti; to je samo različica kurje slepote, samo komedija gluhega telefona. V resnici pa pogled zadeva ob temne, hladne in vlažne barve tako kot dlan ob gladek žamet, ob toplo podlago plašča, kadar je zunaj mraz, enako brez misli, z enakim užitkom.

Ne bo zgodbe, ne bo fabule, zlasti ne ponoči, ko je prostor brez orientacijskih točk, ko se peljemo iz Rogov v

Równne in naprej čez Miejsce Piastowe. Potujemo med poimenovanji v raztopini čiste ideje. Resničnost ne nudi odpora, zato so vse zgodbe, vsi nasledki, vse stare zveze vzroka s posledico enako brez smisla.

Kombornia. Od kod se jemljejo ta imena? Koliko časa je minilo od takrat, ko so imela kak pomen? Podnebno brnenje avtomobila spominja na drdranje šivalnega stroja. Tema se trga po šivih in hefta potovanja pri tem nič ne zaleže. Obzorje se na vzhodu svetlika kakor srebrna kača, ki zleknjena počiva na vrhovih gričev. Ta hladna barva napoveduje pripeko in prah in treba je pohiteti, se vzpenjati na te okamnele valove, se dričati navzdol, na dno mrtvega morja, kjer hiše otresajo s sebe temo kakor pes vodo, se belijo kakor lobanje z bleščecimi črnimi očali. Oni pa so vsi tam. Ležijo vznak, na trebuhu, s hrptom navzgor, in sanjajo svoje sanje, prepoteni ali mirni, pokriti ali z odgrnjeno, pomečkano posteljnino, nekateri v sobotnih oblačilih. Ne sanja se jim, da kdo misli nanje. Pravzaprav ne obstajajo. Misli počivajo, bolezen življenja je ponehala in podobni so kosom težke snovi – skoraj mrtve in skoraj srečne. Jan, Stanislav, Florijan, Marija, Cecilija – litanije k starim svetnikom. Še hip in čas jih bo upihnil kakor veter svečke. Preselili se bodo v minulost in nič jih ne bo več ogrožalo, noben vstajajoči svit, noben soparen dan. Sence v mraku.

Domaradz. Megla se dviga v nebo. Odstira kopice sena, črne plotove in ostre strehe. Zrak je temno zelen. Gosto nebo se odganja od obzorja. V tej razpoki je viden sijaj drugega sveta. Tisti, ki so umirali, so mislili, da gredo prav tja.

Sreda poletja, Predgorje, svit zajema zrak v pljuča in vsak naslednji izdih je svetlejši. Še kakšno uro si bo mogoče predstavljati življenje drugih ljudi. Tisti mrtvi čas, ko svet počasi postaja viden, vendar je še neobljuden. Svetloba ima barvo stopljenega srebra. Težka je. Razliva se po obzorju, ampak ne osvetluje zemlje. Tu venomer vlada mrak in ugibanje, stvari so komajda lastne sence. Nebo nabreka od bleščave, toda bleščava ostaja ujeta vanj kakor zrak v otroški balonček. Ležijo v svojih hišah in zgodba vsakogar od njih bi se lahko potočila na katero koli stran, če ne bi bilo usode, ki živi pod isto streho z njimi, skriva v rokavu nekaj možnosti, vendar nikdar ne preseže same sebe. Svetniki s podob bedijo nad njimi, nikdar ne zatisnejo oči. Negibni so, opravili so že svoje. Njihova idealna obličja so ogledala, ob katera zdaj podrsuje čas v svoji najčistejši obliki. Ne zmotita ga nobena kretnja niti dejanje. Takšna so nebesa: življenje tam resda obstaja, vendar za vsak slučaj ne privzema nobene oblike.

Moral bi biti duh, moral bi vstopati v njihove domove in izslediti vse tisto, kar morajo skrivati. Domišljija je nemočna. Samo ponavlja videne in slišane stvari, ponavlja jih s spremenjenim glasom, poskuša zagrešiti grehe, ki so bili že zdavnaj zagrešeni.

Še hip in zora se bo dvignila višje, in videti bo, kako psi stojijo pri svojih utah ali ob cesti, ampak ne lajajo. Ob tem času voh in sluh počasi izgubljata pomen, vid pa ga še ni dobil, zato je boljše vse skupaj vzeti za sanje, za pasji privid. Mačka je počepnila na polici opečnate hiše. Izbrala si je kraj, na katerega bodo sončni žarki posvetili najprej.

Ne bo zgodbe z njeno obljubo začetka in upanjem na konec. Zgodba je odpuščanje grehov, mati norcev, vendar

se v vzhajajoči dnevni svetlobi izgubi. Tema ali slepota da-
jeta predmetom pomen, ko mora razum iskati pot v mraku
in sveti sam sebi.

Vidijo se že plotovi, drevje, nesnaga, ropotarnice na
dvoriščih, v pesek zarinjene razbitine avtomobilov razpa-
dajo potrpežljivo kakor rudnine, količki, drogovi, hladni,
vitki dimniki, ojesa vozov, motorji s spuščnimi glavami,
za premogom skrita stranišča, drogovi z žalno spuščnimi
žicami, zasajena in pozabljena lopata – vse to je, tiči na
svojem mestu, toda nobena od teh stvari še ne meče sence,
čprav nebo na vzhodu spominja na srebrno ogledalo,
svetloba se zrcali v njem, vendar ostaja nevidna. Takšen
je bil najbrž svet, tik preden je bil pognan v tek: vse je
bilo pripravljeno, predmeti so tičali na pragu svoje usode
kakor od strahu premrli ljudje.

Pred nekaj meseci sva se tod vozila z R.-jem. Bilo je sredi
dneva, aprila, peljala sva se v nasprotno smer. Med drev-
jem je ležal sneg. Oblaki so mirovali, svetloba je bila raz-
redčena in negibna, razmikala se je pred pogledom, in naj-
bolj oddaljeni hrbti hribov, hiše in gozdnati grebeni so bili
izraziti kot bližnji, samo nekoliko pomanjšani predmeti.
Nobenega avtomobila nisva srečala, ni bilo videti ljudi.
Enkrat je na temni šipi poblisnil neki obraz. Rumenkasti,
premočeni travniki so se spuščali z gričev in na dnu doline
jih je pograbil narasli potok. Vsepovsod je lebdela negib-
nost. Zavese na oknih, zaprta vrata, vratca, lese domačij,
prazna postajališča medkrajevnega avtobusa, niti ene bu-
taste kure ni bilo. Premikala sva se samo midva, voda spo-
daj in franže dima nad bajtami. Pokrajina, neobljudena
do najbolj oddaljenih robov, je izgledala kot kulise, med

katerimi se šele mora kaj zgoditi, ali pa se je že zgodilo. Prostranstvo je vladalo okolici, kakor tekoče steklo je izpolnjevalo vsak skriti kotiček sveta. Pogovarjala sva se. Toda v vseh tistih hišah so bili ljudje in rdeča nit mi je vse-skozi uhajala, kajti vsi ti ljudje, otroci, ženske, moški, so imeli svoja imena in kri je krožila v njih od glave do nog, in čeprav so bili nevidni, je vsakdo od njih živel lastno življenje. Na desetine, na stotine, na vsej poti na tisoče teles in duš se je poskušalo, vsakdo po svoje, spopadati z dnevom. Sedeli so okrog miz, peči in televizorjev. Njihove glave so naseljevali vsi tisti, ki so jih kadar koli poznali ali si jih zapomnili. Ti poznani in zapomnjeni so imeli svoje, ti pa spet naslednje ... Z R.-jem sva se pogovarjala, toda rdeča nit se mi je brez prestanka trgala, kajti neskončnost je zmeraj grozljiva.

Od časa do časa je vstal veter, gnal oblake, in začel je naletavati sneg, ki se je pri priči topil. Bil je veliki četrtek, po ovinkih sva se vračala iz Jarosława. Hotela sva videti Przemysł, vendar je bil tam snežni metež, zelene tablice kašipotov je oblepil sneg in ogledala sva si samo mrzlo trgovnico v neki vasi na obrobju, kjer je R. kupil mineralno vodo, jaz pa nekaj drugega, ker sva bila zelo žejna. Iztrgala sva se iz te beline, metala je za nama posamična prgišča, vendar sva bila hitrejša. Pred nama je bilo svetlo, daljno in prazno. Življenje se ni nameravalo razkriti. Griči, hiše, voda, oblaki so bili izraziti kot kakšna nečloveška fotografija. V takšni pokrajini misli zvenijo kot mehanična glasba. Lahko si jih ogleduješ, lahko jih poslušаш, toda njihov smisel je vselej zlovešč kot odmev v vodnjaku. Stekljeni pokrov neba se je tesno prilegal zemlji, zrak je izginjal, se umikal čistemu prostranstvu, in najina vožnja in gibanje avtomobila sta postajala vse manj samoumevna.

* * *

Toda zdaj je sreda poletja, zdajci bo Dynów, jaz pa se te ceste spominjam izpred enega leta, ko sva se tod peljala z W.-jem. Kopice sena so se v gosjem redu pele na griče, izginjale za slemenih in se spet pojavljale na naslednjih vzpetinah, nazadnje pa jih je zagrnila temno zelena tema. Bil je večer, in to sobotni večer. Ob robu ceste so stopali zibajoči se mladci, noč jim je prihajala naproti in je bila tako ogromna, da je vsakdo izmed njih pričakoval, da bo doživel izpolnitev vseh želja. Pod drevjem, pred trgovinami, v sadovnjakih so stale plastične mize in stoli. Spominjali so na črede majhnih okostij. Ljudje so pili ležajsko ali lepljivo sadno vino, zvrhano vročine. Ženske so sedele z rokami, prepletenimi na trebuih, moški so gestikulirali, otroci jedli čips in tvorili lastne kroge – zveste miniaturne počitka odraslih. Belo-rdeči senčniki Prince, belo-modri Rothmans, škrlat na zahodu, na vzhodu temna modrina. Z gričev so vodile k cesti poljske poti. Ljudje so se spuščali po njih, da bi se poveselili. Svetle srajce so se belile kakor jadra ali duhovi. Peljala sva se počasi. Okolica je morala spominjati na premičen zemljevid, in kot se je zdelo, nihče ni ostal v hiši, čeprav je okna razsvetljevala siva svetloba televizorjev. Mogoče so osamljeni stali v praznih sobah in čakali kot zvesti psi. Ležajsko in vino, gosto od vročine. Fantje so izginjali v temo, dekleta so še za hip postala v svetlem krogu, potem pa se prav tako porazgubila. Prodajalke za stekli izložb trgovin so bile v civilnih oblačilih. Predpasnike so že dale v pranje. To je bil zadušljiv karneval mraka, ko se od grmovja in sadovnjakov tihotapi sivi čas. Prav tam se sklicuje noč, potem pride na svet, oni pa vstopajo vanjo, izginjajo, posamično grejo skozi temo, svetijo si z ogenjčki cigaret in se srečujejo nekje notri,

daleč od pogledov. Šipe v avtomobilu sva imela spuščene. Čutil sem ta vonj kakor pes, ki zna misliti.

Na trgih pred cerkvami je negibno miroval zrak. Čisto tako, kot da bi se prav tam zbrala vsa praznina sveta. Majhen kužek je stekel povprek čez poteptano, suho zemljo, cerkveni zvonik je počasi dosegal nebo, ki se je spuščalo vse nižje, pes pa, njegova živa navzočnost, je spominjal na norčijo, na trohico norosti, prinesene iz nekega drugega časa. Vsepovsod naokrog so ljudje v breznih čez dan razgretega prostora vrtali prehode s samimi sabo kakor črvi v siru, na malih prazničnih trgih pa sta se tišina in hlad oblikovala v nekaj, kar je spominjalo na velike, nepravilne akvarije.

W. je vozil previdno, saj so sobotni večeri polni prikazni. Ljudje se delijo na sebe same in na svoja hrepenenja, pošiljajo svoje napol vidne podobe, naj okusijo vse prepovedane reči. Fantje spominjajo na lastne sanje, ko zibaje se stopajo ob robu ceste in z očmi iščejo dekleta, ki so danes pomerjala obleke, toda v ogledalih je blago njihovih oblek postajalo nevidno in ogledovale so si svoja gola telesa. Petdeset na uro sva plula skozi zrak, gost kakor voda, polna razmnoženih odsevov, motnjav in valov. Nekje pri Dubieckem se je nebo nazadnje zlilo z zemljo in se je že dokončno naredila noč.

Vsa ta potovanja spominjajo na prosojne fotografske plošče. Nalagajo se drugo na drugo kakor stereoskopski posnetki, vendar slika zaradi tega ni niti globlja niti ostrejša. Ni mogoče opisati svetlobe, kvečjemu si jo lahko vedno znova predstavljamo. Moški v sivo rjavi srajci in hlačah iz trinitnika stopi iz hiše in se nameri proti hlevu.

Sedem sekund. To je vse. Sva že naprej. Ni izključeno, da je to noč zaplodil otroka, možno je, da bo še utegnil odpeljati konja na pašnik in bo, medtem ko bo kadil prvo cigareto danes, umrl. Nепреštevno število minulih biti se je sestavilo v njegov obstoj in vsaka izmed njih je bila velika kakor ves svet. Resničnost je samo nedoločena vsota neskončnosti. Otroek v materinem telesu pa prispeva svoje in vse se začēnja še od enega začetka. Zgodba je negibna in varuje pred norostjo.

Sence jutra legajo na zemljo, kot da bi jih razmazoval veter. So črne, toda zabrisane, ker rosa razpršuje in lomi svetlobo na robovih. Celoznotraj lis črnina ni razvidna – prej spominja na odsev črnine. Za Dynowom se San z upognjenim komolcem dotakne ceste. Treba je spustiti zavesico, ker sonce sveti naravnost v oči. Visi tik nad cesto. Asfalt se kruši kot stara pozlata. Reka spodaj je barve zrcala v stari sobi. Bleščava se zaenkrat preliwa zgoraj, prihodnost pa je verjetna, ampak ni nujna. Pred Dubieckim peljeva mimo avtomobila. Vidijo se črni trebuh in štiri kolesa zgoraj. Spominja na žival, ki bi se rada igrala. Kifeljci držijo roke v žepih, kot da bi bilo že vsega konec. Modra luč policijskega avtomobila se nemočno vrti v svetlem jutranjem zraku. Nekaj zijal visi na plotu nad jarkom. Medtem ko gledajo, kadijo cigarete, vidi se modrikasti dim. Takšna negibnost se vedno pojavi na kraju smrti. Sonce se je dvigalo vedno višje, da bi si ljudje lahko ogledali svet.

Dukla

I.

Pripeljala sva se popoldne. Ljudje so stali na vogalih in na nekaj čakali. Bilo je tiho, nobenega hrupa, tudi gibanja ne veliko, moški so kadili cigarete, ženske so se pogovarjale s pridušenimi glasovi. Policist v beli srajci nam je povedal, da je to pogreb, da je umrl zaslužni gasilec.

Kadar koli sem v Dukli, se vedno kaj dogaja. Zadnjič je bila to mrzla decembrska svetloba ob mraku. Temna modrina se je razpredala po zraku. Bila je nevidna, toda otipljiva in trda. Spustila se je na pravokotni trg in zamrznila kot zaledenela voda. Rotovž je tičal v kvadru rahlega ledu, ki je izostril robove rotovškega stolpa in atike, ljudje pa so previdno že prej nekam odšli. Navsezadnje je to, kar prenese mrtvi kamen, za telo lahko nevarno. Sence, ki so se od časa do časa plazile vzdolž zidov, so pripadale pijancem. Bili so pogreti odznotraj, zato jim ni grozila nobena nevarnost. Pa si kljub temu nobeden od njih ni predrznil ubrati bližnjice, povprek presekat glavne trga in vstopiti v ta zastekljeni, zveneči revir.

Zdaj pa ta pogreb. Sprevod je šel po Cergowski ulici, se podrsnil ob gasilski dom in zavil na Madžarsko cesto, potem pa se razpotegnil na soncu kakor pisana, lena kača, kakšna anakonda ali orjaška stonoga. Spredaj je plapolal črni cerkveni prapor, potem so se zlivale druge barve, temna krsta se je zibala na ramenih šestih gasilcev v zlatih čeladah, težko je obuditi v spominu vrstni red, toda zdi se, da je šel potem župnik, ministranti, orkester s trobentami, bleščečimi kakor čelade, pozavnist pa je imel dolg, z gumico spet čop, ki mu je visel izpod gasilskega pokrivala.

Aja, pa še vdova za krsto, družina in veljaki. Potem pa karavana gasilskih voz: žuki, tatre s pogonom na treh oseh, jelči, UAZ-i, vsi rdeči kot najbolj plamteč ogenj, čisto na koncu pa je peljal star 25, starinski model izpred kakšnih treh desetletij, toda živ, bleščoč in junaški. Spominjal je na igračo, ki je odrasla. Ko so prečkali Mickiewiczzevo, so se oglasili zvonovi pri Mariji Magdaleni in pri bernardincih, avtomobili pa so vključili sirene. Obe tožbi, cerkvena in posvetna, sta se prepletali med sabo in se razpletali šele nekje na nebu, kar je bilo tako veličastno in lepo, da sva z D.-jem onemela in brez besed obstala, vendar sem prepričan, da je tudi on mislil na to, da bi nekoč imel tak pogreb. Žalni odjek je plaval nad mestom, avtomobili so se razmikali na pločnike, policisti pa so nehote in naravno stopali v pozor. Za kavalkado gasilskih vozil so šli samo še civilni državljani. Če mesto Dukla šteje okrog dva tisoč prebivalcev, potem jih je krsto na pokopališče pospremila vsaj polovica, druga polovica pa je opazovala povorko. Kajti glavni trg je bil spet prazen, razgret in samo prah in en kolesar sta poskušala kaj malega narediti s to pravokotno praznino, od zgoraj pokrito s sinjo loputico neba. To je bilo nekje na začetku maja. Potem sva se odpeljala proti Komańczi in sonce nama je sijalo v hrbet.

Tako se torej kar naprej vračam v to Duklo, da si jo ogledujem v različnih svetlobah in časih. Na primer takrat julija, ko je bilo nebo zapredeno v dušči, mlečni soj nevihtnega vremena. V bifeju Poljske turistične zveze popito pivo mi je takoj udarilo na kožo. Bil sem sam in pomislil sem, da si bom vse natančno ogledal, da bom naposled zagrabil duha kraja, ujel tisti vonj, o katerem sem bil vedno prepričan, da obstaja, kajti kraji in mesta oddajajo vonjave kakor živali, samo vztrajno jih je treba zasledovati,

dokler ne naletiš na pravo sled in nazadnje na skrivališče. Treba jih je napadati ob različnih časih dneva in noči, in kadar nas dolgčas vrže ven pri enih vratih, je treba poskusiti z druge strani, skozi okno ali po cesti iz smeri Žmigroda ali Bóbrke, dokler se ne pripeti tista vrsta čudeža, v katerem se svetloba na prečuden način prelomi in preplete s časom v prosojno tkanino, ki za delček trenutka zagrne svet, in takrat dih zastane kakor pred smrtjo, toda strah se ne oglasi.

Dukla torej, par uličic navzkriž, ena cerkev, en samostan in ogrodje sinagoge, kjer se par metrov nad zemljo vraščajo v zid pritlikave brezice. Bila je nedelja in pred Marijo Magdaleno je duhovnik blagoslavljal čredo opranih avtomobilov. Malce naprej so Ukrajinci razpostavili svojo robo na zaprašenih žigulijih in z rokami na prsih opazovali to pogansko ceremonijo. Njihovi avtomobili so brez slehernih blagoslovov premerili velika prostranstva. Robo so imeli ceneno in elegantni verniki so vzvišeno stopali mimo njih. V nedeljo postanejo predmeti nekoliko manj realni, skušnjave pa kakor psi hodijo pri nogi. To je bilo v glavnem orodje: svedri, kladiva, žage in ključavničarski pribor, potemtakem ni bilo nič čudnega, da je takoj po veliki maši izgledalo majčkeno bogokletno. Nihče ni ničesar kupoval in tisti iz Lvova in Drohobiča so obstali v nespremenljivih pozah, pogreznjeni v mlečno bleščavo nevidnega sonca, potopljeni v pričakovanje kakor resnični ljudje z Vzhoda, ki sumijo, da čas nima konca, zato je treba varčevati s kretnjami, iz katerih je narejeno življenje, tako da bi jih bilo dovolj za čim dlje.

Šel sem po ulici 3. maja. Od zgoraj je naletavala krednata svetloba in zabrisovala sence. Ljudje so bili vsak zase, samotni in tihi. Zrak pred nevihto je bil gost in mehek. V zelenkasti vodi Dukielke ni odsevalo nič. Z desne strani

so se vrstili vrtički, drvarnice in zadnje stene hišk, ki so od strani glavnega trga gladke, pastelne in priklicujejo v misli tekmovanje slaščičarjev. Rožnata, zelenkasta pistačija, obledela medenjaka rjava in kremasti puding so zloženi v altane, frize, zidne vence in napihnjene, naseljene balkone. Toda od te strani se je življenjska sila nerazumno bohotila in juliju navkljub so bile barve rož žive kakor plamen, kakor malinovec in kot žveplo, mogoče zato, ker je to puščo v mestnem središču lizal jezik rečnega hladu. Skozi odprta okna si videl moške v belih srajcah z zavihanimi rokavi. Sedali so za mizo, da bi ga cukali in zrlili v zeleno brezno graščinskega parka onstran potoka, kjer so kanoni in samohodni topovi greli svoje olivne oklepe na napol vidnem soncu.

Tako je bilo. Ampak tudi tokrat sem se odpeljal praznih rok.

Enako kot sem se pred dobrimi dvajsetimi leti praznih rok odpeljal s poletnih počitnic, nasičen toplote, napihjen od brezmejnosti sinjega prostranstva, razpetega nad ravnino ob Bugu kakor drhteč, valujoč dežnik, in šele zdaj, čez dobrih dvajset let, to prebavljam kakor stara kača, raztapljam nekje v duši, s sokom spomina razkrajam na osnovne sestavine, da bi občutil njihov okus in vonj, kajti čas je nasprotje prostora in skozi njegove tančice se stvari vidijo vse razločnejše, če nič drugega, zaradi tega, ker se jih nikoli več ne bo mogoče dotakniti.

Takrat sva sedela za leseno cerkvijo na griču, reka spodaj je bila sivo zelena kot travnik proti koncu poletja, na drugem bregu pa, nekje tam daleč na robu peščene ravnice, je v vasi Arbasy nekaj gorelo. Popoldan se nama je poveznil na glavo in bleščéča svetloba ni pustila, da bi se požar razmahnil v petelinji greben. To je bila komajda

rdečkasta luknjica v od bleščave porumenelem prostranstvu. Ogenj ni bil kos lepemu vremenu. Tlel je kot ogeleček, veter ni imel dovolj moči, da bi ga razpihal, in je prinašal samo daljni odjek gasilske sirene. Vranec, ki se je pasel ob vodi, niti glave ni dvignil. To je bilo zelo daleč, vendar bi lahko prisegel, da se je njegova od znoja mokra dlaka bleščala od odseva sončne svetlobe. Do koder je segel pogled, ni raslo nobeno drevo. Šele na obzorju se je risal trakec zelenja z rdečo, pulzirajočo piko požara.

Potem pa, zvečer, so rojile muhe enodnevnice, in to je bilo kot snežni vihar. Okrog par svetilk na sredi vasi se je vrtinčilo na milijone bitijc. Živosrebrna svetloba je medlela, hkrati ko so se iznad reke zgrinjali beli valovi žuželk. Telesna snov se je zgoščala okrog soja in nazadnje so z reflektorjev visele velike, trepetajoče krogle. Temni zrak so napolnjevale sence. Ljudi ni bilo mogoče ločiti od povečanih žuželčnih prikazni. Vse je smrdelo po ribah in mulju. Muhe enodnevnice so plesale in cepale na zemljo. Kmalu je vsak korak spremljalo hrestljanje. Pot je bila videti, kot bi bila posuta z živim snegom. Šele tam, kjer ni bilo več svetilk, je imela noč navaden dotik in vonj.

Vsega tega se vse izraziteje spominjam. Rdeča točkica daljnega požara se razširja, zajema pokrajino, tisto prostranstvo pa začenja ogleteni kakor papir in izza črnega, krhkega pepela pobliskavajo drugi dogodki. Vlečejo se v neskončnost kakor niz sob v sanjah.

Tiste noči sem se vrnil v hišo strica in tete. Peščena pot je peljala mimo praznega prostora od mlina na veter, ki ga takrat ni bilo več, toda zame je obstajal, zgneten iz vetrne črnine, povzdignjen nad sipko potjo, in bo ostal tam za vedno, čeprav bo svet zagotovo napravil še prenekateri salto, tako kot ga dela zdaj, ko zavijam z ulice 3. maja na dukelski glavni trg, in tako kot zdaj, ko poskušam vse

to opisati, te čebulaste plasti, ki se odlagajo v telesu in v glavi, ena se svetlika izpod druge kakor srajca izpod pregljenega puloverja, kakor koža na zadnjici izpod prepe-relih hlač. Kajti sedanjost je najšibkejša, najhitreje se ob-rablja in razpada.

Tisto noč sem se tipaje povzpел na svojo podstreho. Di-šalo je po smolnatem lesu. Deske so izžarevale pripeko, ki so jo vsrkale čez dolgi dan. V sobici sem prižgal luč. Črne škarjice so bežale v špranje poda. Spominjale so na giblji-ve kaplje smole. Čutil sem njihov vonj v razgretem zraku.

Presenetljivo je, da se iz tistega časa ne spominjam no-benih misli niti čustev. Pravzaprav se ne spominjam niti najbližjih stvari in tudi samega sebe si moram predstavlja-ti. Čisto tako, kot da bi bil samo dodatek k svetu. Ne spo-minjam se strahu, bolečine, veselja. V misli mi prihajajo samo dogodki, ki so lahko eno, drugo ali tretje izzvali. In to je to. Nič več.

Toda vrniti se moram k Dukli. Pojavlja se kakor svarilo, brž ko začnem preveč premišljevat i o sebi.

To je bilo spet poleti, prejkone avgusta. Pihalo je od se-vera. Po nebu so se pomikali nagli beli oblaki. Zrak je imel tisti hladni in prozorni odtene k, ki ne zaustavlja pogleda. Dozdevalo se je, da stožec Cergowe vstaja tik za plotom, in vsak grmiček, vsako drevo na slemenu hriba je bilo iz-razito kakor izrezanka. Oblaki so zdaj zagrinjali, zdaj od-stirali sonce. Ljudem je to dajalo podvojen obstoj, saj so se sence zdaj pojavljale, zdaj izginjale, in vsaka postava se je zaporedoma pokazala najprej z liso črnine pri nogah, takoj zatem pa povsem sama. Ni se bilo mogoče upreti vtisu, da prav veter odpihuje s tlaka mračne odtise teles, in svetloba, ali bolje, njena odsotnost se je zdela nekaj tako otipljivega kakor pesek. Ne samo ljudje, temveč celo me-

stece je podlegalo tej živčni, vendar pravzaprav dolgočasni metamorfozi. Podvajalo se je, potem pa spet povračalo k posamičnosti. Igra izginjajočih senc je s tolikšno močjo razkrivala dvojnost sveta, da sem čakal, da bo izginil glavni trg, da bodo izginile čokate hiške, da bosta izginila dva pijanca, ki odhajata iz hotelske restavracije naravnost v praznino popoldneva, da bo izginil rotovski stolp, da bo izginila vsa trdna snov in bo ostala samo črna odsotnost svetlobe, ta druga plat resničnosti, ki ob navadnih dneh zaznamuje samo robove, vendar se bo zdaj razlila, potopila vse v kalno vodo sence, ki bo segla po tem, kar ji gre, kakor izgnani sin iz pravljice, potem ko se je po dolgih letih vrnil domov, in mesto Dukla se bo pogreznilo v nekakšno špranjo med dimenzijami ali kraj, kjer človekovih petero čutov izgubi oblast in ostane edinole slutnja, da se lahko plastična, globoka in vsakdanja pokrajina preobrne na svojo notranjo stran.

Vendar sem zagledal izvesek »Kalvarijsko pohištvo« in vse je steklo po običajnem, od ljudi vzpostavljenem tiru. Povprek sem presekal glavni trg in se znašel ob rečici, kjer sem se kot po navadi začudil ogromnosti lesene, zastekljene verande tiste hiše, v kateri je od sprednje strani draguljar, od zadaj pa je to pravzaprav čudo velikosti železniškega vagona, lebdeče nad zelenkastim tokom kakor krhka, razšklepetana topla greda. Tistega dne me je vlekle v graščino. Stala je sredi zelenja, svetla, skoraj bela, ovenčana s črno streho. Obhodil sem jo iz smeri igrišča, ki je brez svarila prešlo v vlažen park. Gosta voda ribnikov je stala tam gotovo že stoletja. Nekaj rac je poskušalo plavati, vendar so se komajda premikale po težki gladini in niso za sabo puščale nobenega sledu. Polmrak se je v lipovih drevoredih scejal v kaplje. Nad okrožjem je sijalo sonce, vendar se je tukaj sijaj porazgubljal. V najbolj

oddaljenem kotičku, tam, kjer je zid zavijal na levo in se začel dvigati v škarpo, sem srečal enega človeka. Vedel se je tako živahno, kot se lahko v parku vede samo kakšna žival – veverica, kunec ali sraka. Brskal je po goščavju in celo s svoje obzirne razdalje sem slišal momljanje. Dobro minuto sem opazoval njegov hrbet v sivo rjavi jakni, preden sem dojel, kaj počne. V grmovju je iskal plastične steklenice od vseh tistih kokakol, sprajtov in mirind, odvijal z njih barvaste pokrovčke in jih spravljal v žep. Kajti to je bil čas, ko ti je najdba dveh ujemajočih se koščkov amuleta prinesla bogastvo. Moški je preklinjal, kadar je naletel na steklenico brez pokrovčka. V desnici je imel plastično vrečko, polno teh malih čudes. Opazil me je in odšlapal proti bregu, kjer je veter v zalivčku nakopičil flotiljo embalaže. En čevljev je imel črn, drugega rjavega. Jaz pa sem se spomnil, da je pred dvesto leti Jurij Avgust Vandalin Mnišek izdal dekret, s katerim je Dukelčanom naložil obveznost izobraževanja otrok. Spomnil sem se tudi, da so v njegovi graščini visele Lorrainove slike. Napotil sem se v tisto smer. Pustil sem za sabo kapelo, pustil sem za sabo graščinsko ledenico, ki je bila zdaj samo groblja kamenja. Od Madžarske ceste je prihajalo hrumenje avtomobilov, ki so se peljali v Krosno ali nazaj.

Od nekdaj se mi zdi, da je edino, kar je vredno opisa, svetloba, njene različice in njena večnost. Dejanja me zanimajo precej manj. Slabo se jih spominjam. Zlagajo se v naključne verige, ki se trgajo brez vzroka in začenjajo brez razloga, nato pa brez napovedi ponovno počijo. Razum je izurjen v štukanju, v heftanju, v sestavljanju sekvenc, toda jaz nisem pretirano pameten in razumu ne zaupam povsem, kakor kmetič z dežele ne zaupa povsem ljudem iz mesta, ker se jim vedno vse zлага v lične, spretno in varljive nize sklepov in dokazov. Svetloba potemtakem.

Temno zelena, silovita bleščava parka se je zdajci končala in čez dvorišče, posuto z drobnim gruščem, sem se nameril h graščini.

Notri je kakor v vsakem muzeju zaudarjalo po terpeninu. Vratarica mi je prodala vstopnico, star pes pa me je brez zanimanja ovohal. Nadel sem si polstene copate in odšel za puščico, za sabo pa sem vlekel dolge trakce copat. Hotel sem izslediti Lorraina.

Vendar tam ni bilo ničesar, ničesar razen vrste v somrak pogreznjenih dvoran, ki jih je napolnjevalo črno, oksidirano orožje. V popolni negibnosti in tišini so imele puške videz idealnih, nikoli uporabljenih predmetov. Iz steklenih vitrin je mezela rumenkasta svetloba, ki je po odtenu spominjala na star les ali sobo, v kateri nekdo ni ugasil nočne lučke. Na okroglem podstavku je stal CKM Gorjunova. Rebrasta cev se je razširjala v smešen lijaček, dva lesena držaja pa sta spominjala na ročaje starinskih likalnikov. Zraven je na razkrcenem dvonožniku tičal degtiarjev s kopitom, podobnim na pol razklanemu veslu. Potrkal sem po bobnu nabojnika. Bil je prazen in samo malce masivnejši od pločevinaste škatle za piškote. Pod steklom sta ležala dva TT-ja, ki so ju izdelali v Tuli, tam, kjer so proizvajali tudi samovarje, vendar se sploh nista bleščala. Izpod oksidirane plasti se je svetila siva kovina, zvezda na kopitu pa je že zdavnaj izgubila lesk od strahopetnega ali smrtnega potu izpred pol stoletja. Poleg teh dveh tulskih tokarjevov pa je počival luger, to je parabelum P08 z dolgo cevjo. Nekaj takega so uporabljali nemški topničarji in enako kot komisarskemu mavzerju C/96 je bilo temu kosu orožja mogoče dodati leseno kopito. Toda kopita ni bilo. Drobnna nazlebljenost ročaja se je sestavljala v vzorec, ki je prikliceval v misli telo kače ali mrežasto nogavico. Potem pa je bil PPŠ, podoben nemškemu

bergmannu, potem MP40 in ohlapne, strašilaste vrste uniform z luknjicami, skozi katere so vstopili izstrelki, bile so protitankovske in protipehotne mine, pa grmade čelad in bajonetov, pa mavzer 98 z razširjeno cevjo, pa granate, ki niso eksplodirale, pa preresetane čutarice, iz katerih je izpuhtel vonj po žganju, in radiotelefoni iz ebonita, žilnatega kakor marmor, in na videz smešni MG34 z majhnim nabojnikom, podobnim lornjeti, in cevjo kakor ribji rep, in zelene omare radiopostaje z belimi zrkli kazalcev, katerih puščice so zamrznile na kakšnih smrtnih ali zmagovalnih frekvencah, pa še tisoč drugih predmetov, ki so svoje odslužili in naj bi zdaj v neskončnost počivali v tej topli, tihi grobnici, po kateri se je razlegalo samo drsanje mojih copatov.

Ko sem poskušal potegniti za sprožilno ročico gorjunova, sem se zavedel, da nisem sam. Pri vratih dvorane je v motno zlati svetlobi stala ženska v temni obleki. Pričakoval sem kakšno grajo zaradi svoje drznosti do eksponata, vendar me je samo vprašala:

»Ali vas zanima maršal Piłsudski?«

Nisem se mogel pripraviti h kakšnemu nedvoumnemu odgovoru in ženska je očitno zaznala moje omahovanje, ker je rekla:

»Potem vam bom pokazala pa nekaj drugega. Izvolite za mano.«

Stopila sva ven na stopnice. Razvlečeni trakci so tekli za mano kakor martinčki. Po malih okencih sem ugotovil, da sva na graščinskem podstrešju. Ženska je stopila k nizkim, masivnim vratom in jih odklenila. Pomislil sem na Lorrainea.

Ta dvorana ni bila prav nič podobna mračnemu labirintu. Bila je velika in svetla. Na stenah je viselo na dese-

tine slik. Moja vodička je stala ob strani in me pozorno opazovala ter čakala na odziv. Stopil sem k pozlačenemu okvirju. Ženska mi je dala kakšnih deset sekund, potem pa rekla: »To je izdelal gospod ...ski, tukajšnji klobasičarski mojster. Ni res, da je lepo?«

Bilke in zanke barvaste volne so se zlagale v upodobitev dukelskega magistrata. To je spominjalo na polje raznobarvne trave. Sinje, kosmato nebo se je ježilo nad belo zgradbo z oglatim stolpičem. V naslednjih okvirjih so bili predstavljeni hišice, glavni trg, Marija Magdalena, bernardinci, vse v prelesti pastelnih barv, neomadeževano od sence, samo ponekod obrobljeno s črno črto kakor pri Raoulu Dufyju, toda čistejše, bolj živo in nasičeno s soncem kakor rdeč travnik.

»To je vse od tega gospoda?« sem vprašal.

»Ja. Gospod ...ski je v pokoju.«

Naprej so bile pravoslavne cerkvice in kapelice, izžgane na deščicah, kolaži iz pisanih krpic blaga, slamnate lepjenke, gosta in hrapava olja, in vse to je bilo posvečeno lepoti dukelske grude.

Svetloba Lorrainovih slik je vodoravna, vodoravna ali poševna. Njen vir se nahaja nekje v bližini obzorja, in preden sijaj dospe do kraja, kjer se končuje platno in začenja svet, je že tako slaboten, kot da bi se izčrpal, izgorel v tisti Lorrainovi resničnosti. V *Pokrajini s plesalci* proscenij tone v senci in postave ljudi zaradi tega pridobijo dvojno snovnost. Njihova telesa so prstene barve. V ozadju pokrajine preveva oblike prozoren zrak in meja med vidnim in nevidnim, resničnim in izmišljenim se tukaj ohranja zaradi nepopolnosti našega vida, ki mora, zato da bi kaj uzrl, kaj gledati. Vse, na kar pada sijaj, je namerjeno k lastni ideji, k svetu, ki ga varuje omejenost naših čutov.